

**AB'NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ ASİMETRİK ETKİSİ
VE TÜRKİYE¹****Gökhan AKTAŞ²****Zeynep KAPLAN³****Öz**

Türkiye ile AB arasında imzalanan Gümrük Birliği, Türkiye'nin hem Avrupa hem de küresel pazarlara entegrasyonunu sağlayan önemli bir işleve sahip olmuştur. Ancak, Avrupa Birliği'nin ticaret politikasında son yıllarda meydana gelen gelişmeler Gümrük Birliği'nin güncellemesini gerekli hale getirmiştir. Bu çerçevede, çalışmanın amacı, Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin dış ticaretinde yol açtığı asimetrik etkiyi incelemektir. Bu çerçevede, 2000-2017 yılları arasında Türkiye'ye ithal edilen Güney Afrika ve Meksika menşeli beş ürün grubunda ticaret sapmasının varlığı incelenmiştir. Çalışmada Güney Afrika ve Meksika'dan Türkiye'ye doğrudan yapılan ithalat ile AB pazarı üzerinden yapılan ithalat ölçülmüş ve karşılaştırılmıştır. Türkiye'nin ithalatta düşük veya sıfır vergi oranı uyguladığı mal gruplarında ticaret sapması olmadığı veya düşük düzeylerde kaldığı, ithalat vergilerinin yüksek olduğu veya tarife dışı engellerle ithalatın zorlaştırıldığı mal gruplarında ise ticaret sapmasının yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ticaret sapması, İktisadi Entegrasyon, Gümrük Birliği, Serbest Ticaret Anlaşması

**ASYMMETRIC EFFECTS OF THE EU'S FREE TRADE
AGREEMENTS AND TURKEY****Abstract**

The Customs Union, signed between Turkey and the European Union, has an important role in Turkey's integration with the European and global markets. However, recent changes in European Union's trade policy demonstrated the necessity for the modernization of the Customs Union. In this framework, the study aims to investigate the asymmetric effects of the European Union's free trade agreements concluded with third countries on Turkey's foreign trade. The study investigate trade deviation of top five product group categories imported from South Africa and Mexico for the period 2000-2017. The study measures and compares the degree of trade deviation by considering the imports coming directly from South Africa and Mexico and imports coming from these countries via the European Union market. The study concludes that the trade deviation was low on the goods subject to low or zero tariff rates, while trade deviation was high with the goods subject to higher tariff rates or non-tariff barriers.

Keywords: Trade Deviation, Economic Integration, Customs Union, Free Trade Agreement

¹ Bu çalışma Gökhan Aktas tarafından İstanbul Gedik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret Ana Bilim Dalında hazırlanan "Uluslararası Ticaret Üzerine Üç Deneme" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğr., İstanbul Gedik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret Ana Bilim Dalı, g.aktas2@ticaret.gov.tr, orcid.org/0000-0002-7599-5474

³ Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, zkaptan@yildiz.edu.tr, orcid.org/0000-0002-6166-0905

Extended Abstract

The Customs Union which went into force in 1996 represents a high level of integration between Turkey and the European Union. Over the decades, the volume of trade between the parties has increased dramatically and the European Union has become a main trading partner for Turkey. Indeed, the Customs Union has contributed to a major elimination of barriers subject to trade between the parties and has been a crucial instrument in integrating Turkey into the European and global markets.

However, the Customs Union has several shortcomings which became more apparent in recent years. In this framework, in order to increase the functioning of the existing Customs Union, Turkey initiated a dialogue between the parties to modernize, expand and upgrade the agreement.

For instance, the Customs Union Agreement has a narrow coverage and covers only industrial and processed agricultural goods. As a consequence of the Customs Union Agreement, Turkey has to align its trade policy and customs tariff rates in line with the European Union's common external trade policy and common external tariff rates. Turkey also cannot implement a customs tariff rate below the European Union's common external tariff. Nevertheless, the Customs Union Agreement has contributed to a major elimination of barriers subject to trade between the parties and has been a crucial instrument in integrating Turkey into the European and global markets.

The importance of Turkey - European Union economic and trade relations further increased as a result of rapid changes in global economic and trade relations. In this framework, in order to increase the functioning of the existing Customs Union Agreement Turkey initiated a dialogue between the parties to modernize, expand and upgrade the agreement.

One of Turkey's main concerns regarding the modernization process of the Customs Union is the European Union's external trade policy which recently focuses on concluding new (generation) free trade agreements with third countries. Indeed, over the last decade the European Union has negotiated and concluded several new free trade agreements that may have crucial implications on Turkey's recent and future foreign trade volume and trade patterns. While the European Union negotiates its free trade agreements, Turkey -as a non-member country- has no say in the negotiation process of these trade agreements. At this point, Turkey's demand for the modernization process stems from the asymmetric nature of the Customs Union. There are two crucial concerns in this respect. Firstly, the free trade agreements of the European Union concluded with third countries do not automatically include Turkey. Secondly, the third countries which negotiate or conclude free trade agreements with the European Union, are usually reluctant to negotiate a separate free trade agreement with Turkey. The main reason for their reluctance is that the existing Customs Union allows these countries tariff free access to Turkey via the European Union market. As a result, Turkey opens up its market for the products of the European Union's third country trading partners without any access to the markets of the third countries. The Customs Union also do not allow Turkey to negotiate new trade agreements based on its own economic interests and priorities.

Additionally, Turkey can only negotiate trade agreements with the existing European Union free trade agreement countries.

According to the theory, trade deviation occurs when exports from third countries enter a free trade agreement through the member state with the lowest tariff rate. In the case of Turkey- European Union Customs Union, the third countries that have concluded free trade agreements with the European Union enter Turkish market tariff free via the European Union market. Following the definition of trade deviation, the methodology used in this study focuses on the understanding of the trade deviation effects which result from the asymmetric structure of the Turkey-European Union Customs Union. The study aims to analyse the asymmetric effects of the European Union's free trade agreements concluded with third countries on Turkey's foreign trade. In this respect, top five product group categories imported from South Africa and Mexico for the period 2000-2017 are analysed. The product groups used are classified in accordance with the World Customs Organization Harmonized System (HS2) trade classification. Top five product groups imported to Turkey from South Africa and Mexico are collected from TurkStat databases. The study measures and compares the degree of trade deviation by considering the imports coming directly from South Africa and Mexico and imports coming from these countries via the European Union market. The study concludes that the trade deviation effects are low on the goods subject to low or zero tariff rates, while trade deviation is high with the goods subject to higher tariff rates or non-tariff barriers.

1. Giriş

1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği (GB) Türkiye'nin hem Avrupa Birliği (AB) hem de küresel piyasalara entegrasyonunu sağlayan önemli bir işleve sahiptir. GB, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği öncesinde geçiş dönemi düzenlemesi niteliğine sahip bir ara anlaşma olarak yürürlüğe konmuştur. Ancak, bir yandan Türkiye'nin AB üyeliği sürecinin uzaması ve Türkiye'nin tam AB üyesi olamaması diğer yandan dünya ticaret sisteminde meydana gelen önemli gelişmeler GB'nin eksikliklerinin zamanla ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) 2001 yılında düzenlediği Doha Turu'nda ticaretin serbestleşmesine yönelik sürdürülen çok taraflı müzakerelerin sonuçsuz kalması hem küresel hem de bölgesel ticaret üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. AB, Doha Turu'nda yaşanan bu tıkanıklığı üçüncü ülkelerle serbest ticaret anlaşması (STA) imzalama politikasıyla aşmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda, AB ihracat pazarını genişletmek ve stratejik öneme sahip ticaret alanlarında kuralları yeniden belirlemek amacıyla üçüncü ülkelerle STA kurma çabası içine girmiştir. Söz konusu durum, Türkiye'yi ciddi bir ticaret sapması riski ile karşı karşıya bırakmıştır.

GB'nin Türkiye aleyhine gelişen uygulamalarıyla ilgili tartışmalar özellikle AB-ABD arasında yürütülen Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (Transatlantic Trade and Investment Partnership-TTIP) müzakereleri sürecinde, bu anlaşmanın gerçekleşmesi durumunda oluşabilecek ticaret sapması riski nedeniyle yoğunlaşmıştır (Alkan, 2017: 8). Bu durumun ABD ile mevcut ticaret dengesini Türkiye'nin aleyhine daha da bozması ve ticaret sapmasına neden olması beklenmektedir (Akman, 2014: 14-17). Türkiye ile önemli ticaret hacmi olan ABD,

Japonya, Kanada, G. Kore gibi geniş pazara sahip ülkelerin AB ile STA müzakerelerine başlaması veya bunların birçoğunun yürürlüğe girmesi GB'nin güncellenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin AB ile tam entegrasyon hedefinde önemli bir aşama olarak kabul edilen GB'nin güncellenmesi gerektiği hem 2014 yılında Avrupa Komisyonu tarafından Dünya Bankası'na hazırlatılan “*AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi*” raporunda hem de 2016 yılında Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı “*AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin Güncellenmesine İlişkin Etki Analizi*” raporunda açıkça ifade edilmektedir. Dünya Bankası (2014) raporuna göre, AB'nin STA imzaladığı üçüncü ülkelerden ithal edilen malların AB üzerinden gümrüksüz bir şekilde Türkiye pazarına girmesi, Türkiye'nin üçüncü ülke pazarına girişinde ise engellerle karşılaşması ve söz konusu üçüncü ülkelerin Türkiye ile yeni bir STA imzalamada isteksiz olması Türkiye ile AB arasında bir asimetri sorununu beraberinde getirmiştir. Raporda, AB'nin STA müzakeresi yapacağı ülkeyi önceden Türkiye'ye bildirmesi, görüşülen ülke ile Türkiye arasındaki STA müzakerelerinin belli bir tarihe kadar sonuçlandırılması veya Türkiye menşeli malların da AB menşeli mal olarak kabul edilmesi, iş insanlarından vize sürecinde daha az belge talep edilmesi, tarım, hizmet sektörleri ve kamu alımlarını da kapsayacak biçimde GB'nin derinleşerek güncellenmesi önerilmiştir (World Bank, 2014: 85-86). Bu çerçevede, Türkiye açısından GB kapsamında güncellenmesi gereken başlıca alanların ticaret sapsması, taşıt kotaları, ihtilafların çözümü ve vize işlemlerindeki asimetric uygulamaların giderilmesine yönelik düzenlemeler olduğu ifade edilmiştir. Diğer taraftan, Avrupa Komisyonu (2016b) tarafından hazırlanan ve GB'nin güncellenmesinin Türkiye ekonomisi üzerindeki uzun dönem etkilerini inceleyen “*AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin Güncellenmesine İlişkin Etki Analizi*” raporunda mevcut yapının iyileştirilmesi için üç farklı senaryo ele alınmıştır. İlk senaryoda, GB için mevcut durumun devamı yani herhangi bir politika değişimi önerilmemektedir. İkinci senaryoda, GB'nin güncellenmesi ve STA'ların ek alanları da kapsaması söz konusudur. Son senaryoda ise, taraflar arasında derin ve kapsamlı bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması önerilmiştir.

Diğer taraftan, farklı akademik çalışmalar da GB'nin modernizasyonunun ve/veya derinleştirilmesinin gerekliliği ve önemi üzerine vurgu yapmıştır. Akman (2010) AB'nin imzaladığı STA'ların Türkiye üzerine etkilerini detaylı bir şekilde ele almış ve GB'nin eksikliklerini beş farklı başlık altında değerlendirmiştir. Akman'a göre öncelikle, Türkiye'nin AB'nin imzaladığı STA'ların dışında kalması ve AB üyesi olmaması nedeniyle söz konusu STA'ların yapıldığı karar mekanizmasına ve sürecine dahil edilmemesi haksız rekabete sebep olmaktadır. Türkiye'nin AB'nin üçüncü ülkeler ile imzaladığı STA'ların müzakere sürecine dahil olamaması Türkiye'nin öncelik ve çıkarlarının AB'nin öncelik ve çıkarları ile uyumlu olmama sorununu da beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan, AB ile STA imzalayan ya da imzalamak üzere olan bazı ülkeler de GB kapsamında yer alan “*Türkiye Hükümü*”ne rağmen Türkiye ile yeni bir STA imzalamada isteksiz davranmaktadırlar. Özellikle, Türkiye, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ları ancak AB söz konusu STA'ları tamamladıktan sonra imzalayabilmektedir. Bu durum, Türk ihracatçıları, önceki yıllarda üçüncü ülke pazarlarına girerek tercihli statü elde edebilen AB ihracatçıları karşısında dezavantajlı duruma düşürmektedir. Türkiye, ayrıca gümrük tarifesi gelir

kayıbı ile de karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle, AB üzerinden üçüncü ülkelerin ticaret sapması yoluyla yapılan ithalat Türkiye açısından tarife geliri kaybına neden olmaktadır.

World Bank (2014) Ortak Ticaret Politikası (OTP) kaynaklı asimetrilerden dolayı sonuçlandırılmayan STA'ların yanında söz konusu asimetri sorununun AB'nin imzaladığı derin ve kapsamlı STA sayısı arttıkça daha da kötüleşeceğini ve bu durumun Türkiye'nin hem ticaretini ve hem de refahını olumsuz bir şekilde etkileyeceğini ifade etmiştir (World Bank, 2014: 23). Benzer şekilde, Erzan (2018)'e göre, DTÖ görüşmelerinin tıkanması AB'nin üçüncü ülkelerle daha fazla sayıda derin ve kapsamlı STA imzalama yoluna gitmesine neden olacak ve GB kaynaklı asimetri sorununun daha da artmasına neden olacaktır. Bu kapsamda, GB'nin, üçüncü tarafların Türkiye ile paralel müzakereler gerçekleştirmesini sağlayacak güçlü bir "Türkiye Hükümü" içerecek şekilde güncellenmesi önemlidir. Erzan, ayrıca GB'nin tarım ve balıkçılık ürünleri, hizmet ticareti, iş kurma hakları, kamu ihaleleri ve tarife dışı engelleri kapsayacak yeni nesil, derin ve kapsamlı bir STA ile değiştirilmesi sonucunda Türkiye'nin AB'nin STA imzaladığı üçüncü ülkelere kendi gümrük tarifelerini uygulayacağını ve böylece asimetri sorununun giderileceğini ifade etmiştir. Alkan (2017) ise, AB'nin STA'ları kaynaklı ticaret sapması sorununu çözmek için üç seçenek bulunduğunu ifade etmiştir. İlk seçenekte, AB ve Türkiye'nin üçüncü ülkelerle ortak bir şekilde ticaret müzakerelerine gitmesi söz konusudur. İkinci seçenekte, AB'nin hem Türkiye hem de AB için ticaret anlaşması müzakere etmesi önerilmektedir. Son seçenekte ise, Türkiye ayrı bir anlaşma imzalayana kadar AB'nin STA imzaladığı üçüncü ülkelerin pazarlarını Türk mallarına açması önerilmektedir (Alkan, 2017: 16). Nas (2017)'a göre ihracatçı firmaların GB'nin modernleşmesi sürecinde en önem verdikleri nokta Türkiye'nin AB ile paralel olarak STA imzalamasını mümkün kılacak şekilde GB'nin güncellemesidir. Bu kapsamda, Türk ihracatçı firmalarının, GB aracılığıyla yeni pazarlara erişim fırsatına sahip olabilecekleri ifade edilmiştir.

Dawar vd., (2018) hem AB hem de Türkiye mevcut GB'nin günümüz ekonomik ve ticari ilişkilerinin gerekliliklerini yerine getiremediğini ifade etmiş ve Türkiye ile AB arasında varolan GB ile ilgili mevcut eksiklikler dikkate alınarak tarım, gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığı ile ilgili önlemler, hizmetler, devlet alımları, yatırımlar, anlaşmazlıkların çözümü ve sürdürülebilir kalkınma konularını kapsayan bir STA imzalanması gerektiğini öne sürmüştür. Felbermayr vd. (2016) ise tarım ürünleri, hizmetler ve devlet alımlarını kapsayacak şekilde GB'nin genişletilmesi durumunda Türkiye'nin GSYİH'sinin %25, AB'ye tarım ihracatının %95 ve hizmet ihracatının ise %430'a kadar artış göstereceğini ifade etmiştir. Aichele vd.,(2016) ise, Türkiye ile AB arasında varolan GB'ye bağlı olarak TTIP Anlaşması kapsamında Türkiye'nin ABD mallarına uyguladığı ithalat tarifelerini kaldırmasıyla ABD'nin Türkiye'ye olan ihracatının %4,9 oranında artacağını öne sürmüştür. Ayrıca, ABD'nin, TTIP kapsamında Türk ürünlerine uyguladığı ithalat tarifelerini kaldırması gerekmeyeceği için Türk ihracatçıların ABD pazarında ticaret sapması ile karşı karşıya geleceği ifade edilmiştir. Çalışmada, Türkiye'nin ABD'ye ihracatının yaklaşık %1,2 oranında azalması beklendiği de belirtilmiştir.

Türkiye-AB GB kapsamında AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ların yarattığı asimetri sorunu sıkça gündeme getirilmesine rağmen, söz konusu sorunun Türkiye'nin dış ticareti üzerine etkilerinin yeterli sayıda çalışmaya konu olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada, Türkiye'nin GB çerçevesinde AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ların Türkiye'nin dış ticaretinde neden olduğu ticaret sapması Meksika ve G.Afrika menşeli mal ithalatı üzerinden incelenmiştir.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takiben ikinci bölümde, AB'nin yeni ticaret stratejisi ve imzaladığı STA'lar kapsamında Türkiye'nin pozisyonu incelenmiştir. GB ve STA'larda vergileme ilkeleri farklılık gösterdiğinden çalışmanın üçüncü bölümde, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ların Türkiye dış ticaretine etkisi GB ve STA'nın bir arada olduğu ticaret akımı modeli kullanılarak açıklanmıştır. Dördüncü bölümde, çalışmada kullanılan veri seti ve metod açıklanarak beşinci bölümünde, seçilmiş ülke menşeli malların AB'den Türkiye'ye ithalatında oluşan ticaret sapmasının düzeyi belirlenmiş ve bu çerçevede ürün ve ülke bazında ticaret sapmasının büyüklüğü karşılaştırılmıştır. Son bölümünde ise araştırmadan elde edilen sonuçlar açıklanarak çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

2. AB'nin Yeni Ticaret Stratejisi, Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye

AB, 2006 yılında “Küresel Avrupa”, 2010 yılında “Avrupa 2020” ve 2015 yılında “Herkes için Ticaret” strateji belgelerini yayımlayarak üçüncü ülkelerle STA imzalama politikasını belirlemiştir. AB'nin Küresel Avrupa Stratejisi'nde yansımaları bulan daha fazla STA imzalama yöneliminin gerisinde Doha Turu'nun başarısızlığı dışında çeşitli faktörler de vardır. Söz konusu faktörlere örnek olarak, 2008 Küresel Krizi'nin yol açtığı dünya ticaret hacmindeki daralmanın olumsuz sonuçları ve buna bağlı olarak AB'de derinleşen ekonomik istikrarsızlığa bütüncül çözümler bulma çabaları gösterilebilir. Bunun yanında, 2000-2010 yılları arasında Lizbon Stratejisi olarak adlandırılan ekonomik reformların ve istihdamın güçlendirilmesi ile ilgili planların başarısız olması da Avrupa 2020 Stratejisi ile AB'nin STA odaklı yeni pazar arayışlarını kapsayan bir yaklaşımı benimsemesinde etkili olmuştur. Diğer taraftan, özellikle başta Çin başta olmak üzere yükselen ekonomilerin uluslararası düzeyde giderek artan rekabet gücü hem AB hem de ABD'yi üçüncü ülkelerle yeni STA'lar imzalamaya yöneltmiştir. 2015 yılında hazırlanan “Herkes için Ticaret” strateji belgesi ile de AB'nin özellikle 2016 yılı sonrasında DTÖ sürecini tamamlayacak nitelikte artan sayıda ülke ile kapsamlı STA'lar imzalamaya hız verdiği görülmektedir (Titievskaja, 2019: 1).

AB'nin STA politikasındaki iktisadi amaçları büyümeyi, istihdamı ve yatırımları arttırmak, rekabet gücünü korumak, ihracat pazarını genişletmek ve üçüncü ülkelere imzalanan STA ve GB'lerin ticareti saptırıcı etkisini gidermeye dayanmaktadır. Ayrıca, AB yeni ticaret stratejisi kapsamında, bir taraftan yeni STA'lar aracılığı ile üçüncü ülkeler ile ticari ilişkilerini güçlendirirken, diğer taraftan bu anlaşmaların kapsamını genişleterek yeni pazarlara ulaşmayı hedeflemektedir. AB'nin son dönemde stratejik ticaret ortakları ile imzaladığı anlaşmalar hizmet, yatırım, kamu alımları, fikri mülkiyet hakları, tarife dışı engeller ve sürdürülebilir kalkınma gibi “yeni nesil” alanları kapsamaktadır.

2006 Küresel Avrupa Stratejisi'nde STA imzalanacak öncelikli ülkeler bazı parametreler göz önüne alınarak belirlenmiştir. Bunlar, hedef ihracat ülkenin pazar

yapısı, ihracata karşı uygulanan korunma önlemlerinin büyüklüğü (tarife ve tarife dışı engellerin düzeyi), potansiyel ortakların AB'nin rakipleriyle tercihli ticaret anlaşması konusunda görüşmesi olup olmadığı ve var ise bunun AB pazarına etkisi, AB sanayisinin hammadde kaynaklarına erişim ihtiyacı gibi faktörlerdir (European Commission, 2006: 11).

Avrupa Komisyonu'nun açıkladığı “Herkes için Ticaret” ve “2016-2020 Ticaret Stratejisi”nde Meksika, Şili ve Türkiye ile ticari ilişkilerin geleceğini ve Türkiye ile GB'nin güncellenmesi konusunu da gündemine almıştır (European Commission, 2016a: 8). Bilindiği gibi AB, Türkiye ile ticaretini daha önce hiçbir ülkeyle üyelik öncesi dönemde geliştirmedeği bir entegrasyon modeli çerçevesinde yürütmektedir. Türkiye, 1996 yılında yürürlüğe giren GB çerçevesinde sanayi ve işlenmiş tarım ürünü ithalatında gümrük vergilerini kaldırmak ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın (OKK) 16. maddesine göre AB'nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı tercihli ticaret rejimlerini uygulamakla yükümlüdür. Bu nedenle, Türkiye ticarete dezavantajlı duruma düşmemek için AB'nin STA yaptığı ülkelerle STA imzalama yoluna gitmektedir. AB'nin, üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'lara Türkiye Hükümünü eklemesinin arka planında Türkiye'nin yoğun girişimleri etkili olmuştur. Ancak, bu hükme göre, AB ne zaman üçüncü ülke ile STA imzalarsa Türkiye'nin de aynı ülke ile ayrı bir STA'yı müzakere etmesi gerekecektir. Ne var ki, Türkiye pazarına hali hazırda erişim engeli olmayan AB'nin STA ortaklarından Meksika, G. Afrika, Cezayir ve Kolombiya gibi ülkeler Türkiye ile STA imzalamaya zorunlu olmadığından STA imzalamaya isteksiz yaklaşmaktadır. Türkiye aleyhine ticaret sapmasına neden olan bu asimetrik durum gümrük vergisinden kaçınmanın yanında ticaret politikası önlemlerinden kaçınmak amacıyla da ortaya çıkabilmektedir. Ticaret sapmasının engellenmesi ve ithal edilen malların izlenmesi bakımından AB üzerinden Türkiye'ye giren üçüncü ülke menşeli malların tespit edilmesi gerekir. Menşe tespiti ise ithalat işlemleri sırasında A.TR Dolaşım Sertifikası'nın yanında menşe şahadetnamesinin de düzenlenip gümrük idaresine beyan edilmesi ile mümkündür. Ancak, menşe ispatına yönelik işlem süreci, ticaret maliyetlerini artıracığından GB'nin serbest dolaşım ilkesi çerçevesinde istenmeyen bir uygulamadır.⁴

3. Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Anlaşmasının Bir Arada Olduğu Modelde Ticaret Akımı ve Ticaret Sapması

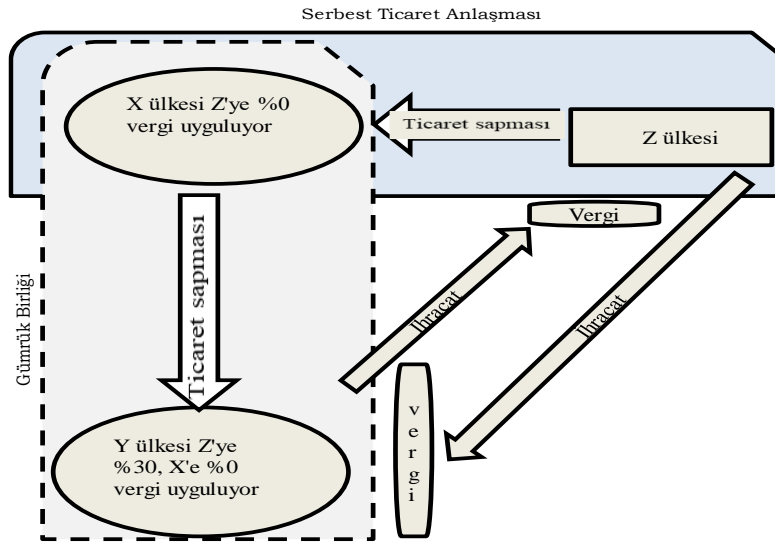
STA ve GB'lerde mal ticaret akımı ve vergileme süreci farklı dinamiklere sahiptir. Örneğin, STA'lardaki vergilendirme “menşeli” kriterine göre yapılırken GB'lerde “Serbest Dolaşım” ilkesi gözetilmektedir. Diğer bir ifade ile STA'da vergi muafiyeti elde edebilmek için öncelikle üretimin anlaşmada belirlenen menşe kurallarına göre ve bölge içinde yapıldığının menşe belgeleri ile ispat edilmesi gerekirken, GB'de malın birlik bölgesine girişte gümrük vergilerinin ödenerek serbest dolaşım hakkını kazanması gerekir. Bu çerçevede, Krueger ve Krishna (1995) STA'da

⁴ A.TR Dolaşım Belgesi, Türkiye ve AB arasında imzalanan GB kapsamında serbest dolaşımda bulunan malların ihracatında gümrük muafiyetinden yararlanabilmek için ihracatçılar tarafından düzenlenen belgedir.

malın menşei kurallarının yorumlanması sürecinin kritik olduğunu, görülmeyen gizli bir korumacılığa dönüşebildiğini savunmaktadır.

STA ve GB'deki vergilendirme ile ilgili bir diğer farklılık Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulamasıdır. STA üyeleri birbirlerinden yaptıkları ithalatta gümrük tarifelerini kaldırmalarına rağmen üçüncü ülkelere karşı OGT uygulamazlar. GB ülkelerinin OTP'si temelde eşit gümrük tarifesine dayandığı için birlik dışındaki ülkelere yapılan ithalata karşı OGT uygulanmaktadır. Bu nedenle GB'de ekonomik kurumların ve politikaların uyumlaştırılması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. OGT'nin olmadığı durumda, en düşük tarifeyi uygulayan ülke üzerinden GB bölgesine ithal edilen mal, daha sonra birlik içindeki hedef ülkeye sevk edilerek ticaret sapmasına neden olabilir. GB üyesi ülkelere birinin, birliğin taraf olduğu STA'ya üye olmaması durumunda ortaya çıkan ticaret sapması Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1: GB ve STA'nın Birlikte Uygulandığı Ticaret Akımına Bir Örnek

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

X ülkesinin Y ülkesi ile GB, Z ülkesi ile STA'nın geçerli olduğu senaryoda; Y ve Z ülkeleri birbirinden yaptıkları ithalata %30, X ülkesi ise Z ile STA'sına istinaden bu ülkeden yaptığı ithalata %0 gümrük vergisi uygulamaktadır. GB gereği X ile Y arasında ticaret, serbest dolaşım ilkesine göre vergisiz şekilde yapılmaktadır. Senaryoda, Z ihracat malını Y'ye gümrük vergisi ödemeksizin sevk etmeyi hedeflenmektedir. Z'nin Y'ye yapacağı ihracatta %30 oranında gümrük vergisi ödemesi gerektiğinden bu vergi yükünden kurtulmak için ihracatı, önce STA kapsamında X'e buradan da GB'deki serbest dolaşım ilkesi kullanarak Y'ye gümrük vergisi ödeme yükümlülüğüne girmeden gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla, GB tarafı olan X ülkesinin, Y'den bağımsız şekilde Z ile yaptığı STA, Y'nin aleyhine ticaret sapmasına neden olacak ve ayrıca vergi hasılatından mahrum kalmasına yol açacaktır.

Diğer taraftan, Y'nin Z'ye yapacağı ihracat için yukarıdaki ticaret akımı geçerli olmayacak ve Y, Z'nin kendisine uyguladığı %30'luk vergi yükünden kurtulmak için

malları X üzerinden Y'ye sevk ettiğinde bile vergiye maruz kalacaktır. Çünkü X ile Z arasındaki ticaret STA kapsamında "menşe" esasına dayanmaktadır. X menşeli mal, Z'ye vergisiz sevk edilebilirken Y menşeli mal Z'de gümrük vergisine tabi olacaktır. Bu nedenle, Y ticaret akımı modelinde ticaret sapmasına maruz kalan dezavantajlı ülke olmaktadır.

4. Yöntem ve Veri Seti

Çalışmada, ticaret sapması kavramsal olarak ticarete konu malın tarife ve/veya tarife dışı engellerden kaçınmak amacıyla dolaylı yoldan hedef ülkeye transfer edilmesi yaklaşımında incelenmiştir. Bu çerçevede, AB-Türkiye ilişkilerini inceleyen bazı çalışmalar (Balkır, 2010: 355; Catalano, 2011: 42-44; Togan, 2015: 46; Dawar vd., 2016: 25) genel olarak AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ların Türkiye aleyhine ticaret sapmasına yol açtığı konusunda benzer görüşleri paylaşmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin ürün veya sektör bazında maruz kaldığı ticaret sapmasını ölçen bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Çalışmanın amacı, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ların Türkiye'nin dış ticaretinde ticaret sapmasına neden olup olmadığının belirlenmesidir. Bu motivasyonla G. Afrika ve Meksika'dan en fazla ithal edilen beş ürün grubu ticaret sapması perspektifinde incelenmiştir. AB ile STA imzalayan ancak Türkiye ile STA'sı olmayan veya daha sonraki bir tarihte yürürlüğe giren ülkeler Tunus, Meksika, G. Kore, Şili, Filistin, CARIFORUM ülkeleri, Fas, Suriye, Mısır, Güney Afrika, Ürdün, Kamerun, Fildişi Sahilleri, Cezayir, Lübnan, Faroe Adaları, Peru, Ukrayna, Kolombiya ve Kanada'dır. STA'ların yürürlük tarihlerindeki farklılıklar ve Türkiye'ye yapılan doğrudan ihracat miktarı birlikte değerlendirildiğinde, G. Afrika ve Meksika'nın Türkiye ile STA imzalamamış olması ve diğer ülkelere göre Türkiye'ye ihracatlarının fazla olması bu ülkelerin seçilmesinde belirleyici olmuştur.

TÜİK verilerine göre, Türkiye, 2000-2018 yılları arasında G. Afrika'dan 21,7 milyar \$, Meksika'dan ise 8,9 milyar \$ doğrudan ithalat yapmıştır. AB-G. Afrika ve AB-Meksika STA'larının 2000 yılında yürürlüğe girmesinden sonra bu ülkelerin AB üzerinden Türkiye'ye yaptığı ihracat miktarı TÜİK verileri kullanılarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2019).

Çalışmada, incelenen mal grupları Dünya Gümrük Örgütü'nün Harmonize Sistem (HS2) sınıflandırması esas alınarak tasnif edilmiştir. TÜİK verilerine dayanarak seçili ülkelere Türkiye'ye en fazla ithal edilen beş mal grubu belirlenmiştir. Daha sonra bu mal gruplarının menşe ülkesinden doğrudan Türkiye'ye sevk edilen ithalat miktarı ile AB üzerinden dolaylı olarak yapılan ithalat miktarı karşılaştırılarak ticaret sapmasının büyüklüğü belirlenmiştir.

5. Türkiye Dış Ticareti Perspektifinde Ticaret Sapması Analizi

5.1. Türkiye'nin G. Afrika Menşeli Mal İthalatında Ticaret Sapması

Türkiye, GB'yi kuran 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) gereği AB'nin tercihli gümrük rejimlerine uyum sağlamaktadır. Bu kapsamda Türkiye, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'ne (GTS) kabul edilmek için gereken prosedürleri 10.10.2003 tarihinde tamamlayan G. Afrika'ya, AB ile birlikte tek taraflı taviz

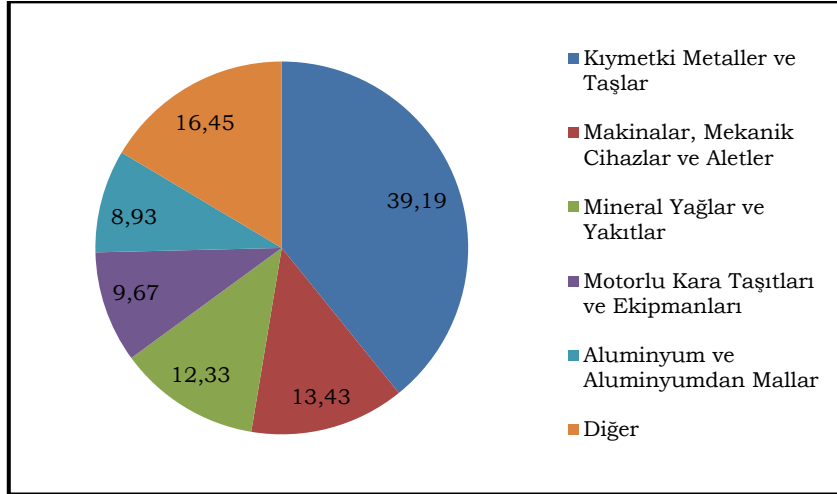
vermeye başlamıştır.⁵ Ancak, AB'nin GTS rejiminde 01.01.2014 tarihinde yapılan değişiklikle G. Afrika, GTS'den çıkarılarak gümrük vergisi tavizlerine son verilmiştir. Diğer taraftan, AB ile G. Afrika arasında imzalanan STA, 2000 yılında yürürlüğe girmiş ve STA yoluyla vergi tavizlerinin sınırı genişletilmiştir.⁶ Tablo 1'de, Türkiye'nin G. Afrika menşeli mal ithalatı gösterilmektedir.

Tablo 1: Türkiye'nin G. Afrika Menşeli Mal İthalatı

Yıllar	G. Afrika'dan İthalat (Milyon \$)	AB'den Yapılan G. Afrika Menşeli Mal İthalatı (Milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
2000	172	34	20
2005	1.260	22	2
2010	890	154	17
2015	919	172	19
2016	1.058	583	55
2017	1.330	732	55

Kaynak: TÜİK. (2019). Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 1'e göre, 2000-2017 yılları arasında Türkiye'nin G. Afrika'dan yaptığı ithalat yaklaşık 8 kat artarken AB üzerinden dolaylı olarak gerçekleştirilen G. Afrika menşeli ithalatın 21 kat arttığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, 2017 yılında dolaylı/doğrudan ithalat %55 olarak gerçekleşmiştir. Bu artışta en fazla paya sahip başlıca ürünler Grafik 1'de sunulmaktadır.

Grafik 1: Türkiye'nin G. Afrika'dan En Fazla İthal Ettiği Başlıca Mal Grupları (%) (2018)

Kaynak: TÜİK (2019) Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

⁵ AB'de 1971 yılından beri uygulanan GTS rejimi AB Ortak Ticaret Politikası'nın önemli bir unsurudur. AB'nin mevcut GTS rejimini düzenleyen 978/2012/EU sayılı Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi Yönetmeliği 31 Ekim 2012 tarihli AB Resmî Gazetesi'nde yayımlanmış ve 1 Ocak 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Yönetmeliğin 2023 yılına kadar 10 yıl boyunca uygulamada kalması öngörülmektedir.

⁶ AB, G. Afrika'dan gerçekleştirdiği sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerinde ithalat vergilerini sıfırlamıştır.

G. Afrika'nın Türkiye'ye ihracatında ilk beş sırayı; kıymetli metaller (71. fasıl), motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler (87. fasıl), mineral yağlar, mineral yakıtlar ile bunların işlenmesinden elde ed

ilen ürünler (27. fasıl), makinalar, mekanik cihazlar ve aletler (84. fasıl), alüminyum (76. fasıl) oluşturmaktadır. Tablo 2'de, Türkiye'nin 71. fasılda sınıflandırılan G. Afrika menşeli ürünlerin ithalatı verilmiştir.

Tablo 2: Türkiye'nin G. Afrika Menşeli 71. Fasıl Mal İthalatı

Yıllar	G. Afrika'dan Yapılan 71. Fasıl Mal İthalatı (Milyon \$)	AB'den Yapılan G. Afrika Menşeli 71. Fasıl Mal İthalatı (Milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
2000	4	0	0
2005	943	0	0
2010	374	94	25
2015	39	38	97
2016	100	99	99
2017	604	344	57

Kaynak: TÜİK (2019) Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

İthalat Rejim Kararı'nın II sayılı Sanayi Ürünleri Listesi'nde sınıflandırılan 71. fasıl malların Türkiye'ye ithalatında gümrük vergisi sıfır olarak belirlenmiştir. TÜİK verilerine göre, 2000-2017 yılları arasında AB üzerinden ithal edilen altın ve gümüşün tamamı İngiltere'den Türkiye'ye havayolu ile sevk edilmiştir. İthal edilen altın ve gümüşün gümrük kıymetinin yüksek olması ve taşıma sürecinde özel güvenlik önleminin alınması gerektiğinden taşımada havayolu tercih edilmektedir. 2015 yılında bir adet, 2016 yılında ise iki adet gümrük işlemi AB üzerinden gerçekleştirilmiş olup bu ithalatların münferit işlemleri temsil ettiği söylenebilir. Dolayısıyla, 2015 ve 2016 yıllarında görülen yüksek ticaret sapması, vergileme ilkelerinden değil işlemlerin özel niteliğinden kaynaklanmaktadır.

Kıymetli metallerin dışında G. Afrika'dan en fazla ithal edilen ürünlerden motorlu kara taşıtları ve parçaları grubunun %99'unu otomobiller oluşturur. 2010-2016 yılları arasında Türkiye'nin %10 gümrük vergisi uyguladığı G. Afrika menşeli otomobil ithalatının yaklaşık olarak yarısı AB üzerinden Türkiye'ye girmiştir. Ayrıca, 2005-2017 yılları arasında G. Afrika'dan doğrudan yapılan ithalat yaklaşık 18 kat artarken AB üzerinden yapılan ithalatın 32 kat artması dikkat çekicidir. Tablo 3'te, Türkiye'nin G. Afrika menşeli otomobil ithalatına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 3: Türkiye'nin G. Afrika Menşeli 87. Fasıll Mal İthalatı

Yıllar	G. Afrika'dan Yapılan 87. Fasıll Mal İthalatı (Milyon \$)	AB'den Yapılan G. Afrika Menşeli 87. Fasıll Mal İthalatı (Milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
2000	0	0	0
2005	22	7	32
2010	5	2	37
2015	50	37	74
2016	432	388	90
2017	412	227	55

Kaynak: TÜİK (2019) Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Barnes ve Morris (2008: 31)'e göre, otomotiv endüstrisine egemen olan küresel üreticiler, G. Afrika'nın bu sektörde büyük gelişme göstermesine yardımcı olmuştur. G. Afrika milli gelirinde %7 paya sahip otomotiv sektöründe 120.000'in üzerinde kişi istihdam edilmektedir. Bununla birlikte, fabrika mülkiyetlerinin neredeyse tamamı (Toyota'nın %75'i, Nissan'ın %87'si, Volkswagen AG, BMW AG, Daimler Chrysler, Ford, General Motors'un %100'ü) küresel üreticilere aittir.

Otomotiv sektöründeki sert rekabet yapısı göz önüne alındığında, Türkiye'nin uyguladığı %10 gümrük vergisinden kaçınmak amacıyla 2010 yılından sonra ticaretin AB üzerinden yürütülmesi anlam kazandırmaktadır. Ancak, Türkiye AB'den ithal edilen G. Afrika menşeli otomobil ve parça ithalatındaki yüksek ticaret sapmasına karşı önlem olarak, 01.07.2017 tarihinden itibaren A.TR belgesi eşliğinde AB'den ithal edilen G. Afrika menşeli otomobil ithalatında Toplu Konut Fonu tahsil etmeye başlamıştır. 2016 yılında dolaylı ithalatın doğrudan ithalatı karşılama oranı %90 iken, kararın alındığı 2017 yılında %55'e gerilemiştir. Bu nedenle, ticaret sapmasına karşı alınan Toplu Konut Fonu önleminin dolaylı ithalatın azalmasına etki ettiği söylenebilir.

Tablo 4'te, Türkiye'nin ithal ettiği G. Afrika menşeli 27. fasıl malların doğrudan ve dolaylı ticaret akımı gösterilmektedir. Bunlar, taş kömürü ve taşkömüründen elde edilen katı yakıtlar olup, Türkiye bu malların G. Afrika'dan bu malların ithalatına gümrük vergisi uygulamamaktadır.

Tablo 4: Türkiye'nin G. Afrika Menşeli 27. Fasıll Mal İthalatı

Yıllar	G. Afrika'dan Yapılan 27. Fasıll Mal İthalatı (Milyon \$)	AB'den Yapılan G. Afrika Menşeli 27. Fasıll Mal İthalatı (Milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
2000	73	0	0
2005	116	1	1
2010	223	1	0
2015	374	1	0
2016	165	1	1
2017	147	0	0

Kaynak: TÜİK (2019) Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 4'te, dolaylı/doğrudan ithalat oranının %0 ila %1 arasında kaldığı, diğer bir ifadeyle ithalatın doğrudan G. Afrika'dan gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye ve AB, G. Afrika'nın GTS kapsamına alındığı 2003-2014 yılları arasında 27. fasıl malların ithalatında gümrük vergisini sıfır olarak uygulamıştır. Bu nedenle G. Afrika ihracatçısı açısından malların Türkiye'ye G. Afrika'dan veya AB üzerinden sevk edilmesi, vergileme bakımından her hangi bir avantaj yaratmamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin 2014 yılından sonra da gümrük vergisini sıfır olarak uygulamaya devam etmesi nedeniyle ticaret akımında yapısal bir değişiklik meydana gelmemiştir.

Ticaret sapmasının hızlı şekilde arttığı mal grubu 84. Fasıl mallardır. Türkiye'nin G. Afrika'dan ithal ettiği 84. fasıl mal grubunun %95'ini santrifüjler ve kurutucular oluşturmaktadır. Tablo 5'de, Türkiye'nin doğrudan ve dolaylı yoldan ithal ettiği G. Afrika menşeli bu mal grubuna ilişkin ticaret verileri yer almaktadır.

Tablo 5: Türkiye'nin G. Afrika Menşeli 84. Fasıll Mal İthalatı

Yıllar	G. Afrika'dan Yapılan 84. Fasıll Mal İthalatı (Milyon \$)	AB'den Yapılan G. Afrika Menşeli 84. Fasıll Mal İthalatı (Milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
2000	6	2	34
2005	41	1	2
2010	82	36	44
2015	121	81	67
2016	122	87	71
2017	159	107	67

Kaynak: TÜİK (2019) Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

İthalat Rejim Kararı'nın II Sayılı Sanayi Ürünleri Listesi'nde sınıflandırılan ve vergi uygulanacak mallar arasında gösterilen santrifüjler ve kurutucular Türkiye'nin G. Afrika'ya tek taraflı taviz verdiği GTS kapsamı dışında tutulmuştur. G. Afrika 2014 yılında AB GTS Rejiminden çıkarılmasından sonra AB ile ticaretini STA eksenine kaydırmış, böylece GTS'nin ithalatta vergi istisnası tanınacak mal gruplarını sınıflandırdığı liste baskısından kurtulmuştur. Bu durum, 2015-2017 yıllarında STA kapsamında AB'ye ithal edilen santrifüjler ve kurutucuların Türkiye'ye sevinde görülen belirgin artışın nedeni olarak gösterilebilir.

Türkiye'nin G. Afrika'dan en fazla ithal ettiği ürünlerden biri de 76. fasılda sınıflandırılan alüminyum ve alüminyumdan üretilmiş mallardır. Tablo 6'da, bu ürünlerin G. Afrika ve AB'den yapılan ithalat miktarları yer almaktadır.

Tablo 6: Türkiye'nin G. Afrika Menşeli 76. Fasıllı Mal İthalatı

Yıllar	G. Afrika'dan Yapılan 76. Fasıllı Mal İthalatı (Milyon \$)	AB'den Yapılan G. Afrika Menşeli 76. Fasıllı Mal İthalatı (Milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
2000	0	0	0
2005	0	0	0
2010	2	0	0
2015	100	0	0
2016	101	0	0
2017	16	0	0

Kaynak: TÜİK (2019) Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Dünyanın 13. büyük alüminyum üreticisi olan G. Afrika, arz miktarını azaltarak fiyatları kontrol etmek amacıyla bu emtianın ihracatında gümrük vergisi uygulamaktadır (USGS, 2017; OECD, 2017). Alüminyum, GB çerçevesinde vergi istisnası tanınacak ürünler arasında olmakla birlikte AB-G. Afrika STA'sı kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca, alüminyum ithalatına AB ve Türkiye, %3-%6 arasında OGT uygulanmaktadır (European Commission, 2017). AB ve Türkiye'de aynı oranda gümrük vergisine tabi olan alüminyumun nakliye, lojistik, gümrük prosedürü gibi ticaret maliyetlerine iki kez maruz kalmadan hedef ülke olan Türkiye'ye sevk edilmesi rasyonel bir tercihi yansıtmaktadır. Tablo 6'da görüldüğü üzere, G. Afrika menşeli 76. fasıllı mallar Türkiye'ye AB üzerinden dolaylı olarak ithal edilmeyip doğrudan Türkiye'ye sevk edilmekte ve böylece ticaret sapması oluşmamaktadır.

5.2. Türkiye'nin Meksika Menşeli Mal İthalatında Ticaret Sapması

Meksika, toplam 45 ülkeyi kapsayan 13 adet STA imzalamıştır. Bu STA'lar, Meksika'ya ekonomik yönden fayda sağlarken ABD'ye olan potansiyel ekonomik bağımlılığın azalmasına da yardımcı olmaktadır (Villarreal, 2009). Türkiye ile Meksika arasındaki ticaret, coğrafi uzaklık, lojistik maliyetlerin yüksekliği, kolay bozulabilir ürünlerin taşınmasındaki zorluklar, iki ülkenin de benzer üretim ve ihracat portföyüne sahip olması, Türkiye'nin AB pazarına Meksika'nın ise ABD pazarına odaklanması nedeniyle düşük hacimde seyretmiştir (DEİK, 2015). AB-Meksika STA'sı nedeniyle Türkiye-Meksika ikili ticaretinde Türkiye aleyhine gelişen ticaret sapmasının engellenmesi ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi için STA müzakereleri devam etmektedir. Tablo 7'de, Türkiye'nin Meksika ve AB'den ithal ettiği Meksika menşeli malların ithalat miktarı gösterilmektedir.

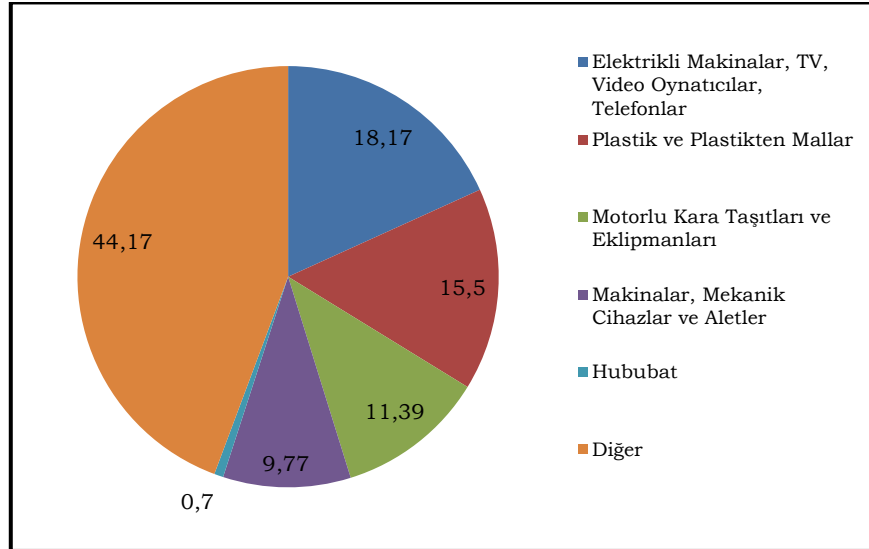
Tablo 7: Türkiye'nin Meksika Menşeli Mal İthalatı

Yıllar	Meksika'dan İthalat (Milyon \$)	AB'den Yapılan Meksika Menşeli Mal İthalatı (Milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
1996	130	41	32
2000	52	31	60
2005	196	104	53
2010	495	272	55
2015	861	294	34
2016	820	326	40
2017	771	314	41

Kaynak: TÜİK (2019) Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

AB'den Türkiye'ye giren Meksika menşeli malların doğrudan Meksika'dan yapılan ithalatı karşılama oranı 1996 yılında %32 iken 2017'de %41'e yükselmiştir. Bu nedenle, AB-Meksika STA'sının yürürlüğe girdiği 2000 yılından sonra Meksika'nın, Türkiye pazarına daha kolay erişim imkânına sahip olduğu savunulabilir. Türkiye'nin Meksika'dan ithal ettiği başlıca ürünler Grafik 2'de verilmiş olup, en fazla ithal edilen mal grubunun binek otomobiller olduğu görülmektedir. Bunun yanında, elektrikli cihazlar ve elektronik mal grubunda ithal edilen malların yarısını telefonlar oluştururken hububat grubunda sadece buğday ithal edilmektedir. Plastik mal grubunda ise, İthalat Rejim Kararı'nın (V) sayılı gümrük vergisi askıya alınan ürünler listesindeki polivinil klorür ithalatı yapılmaktadır.⁷

Grafik 2: : Türkiye'nin Meksika'dan En Fazla İthal Ettiği Başlıca Mal Grupları (% , 2018)

Kaynak: TÜİK (2019) Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

⁷ Askıya Alma Sistemi kapsamında Türkiye ve AB'de üretimi bulunmayan sanayi ürünleri için askıya alma, üretimi bulunan ancak yetersiz olan ürünler için ise tarife kontanjani uygulanmaktadır.

Dünyanın 7. büyük otomobil üreticisi olan Meksika'nın en önemli sanayi kolunu yabancı sermaye yatırımlarının itici gücü niteliğindeki otomotiv sektörü oluşturur. Contreras vd., (2012), 1980 yılından itibaren Meksika'nın, küresel otomobil montajcıları için çekici bir yer haline geldiğini belirterek bu gelişmeyi, özellikle coğrafi konum, düşük üretim maliyetleri ve yüksek verimlilikle ilişkilendirmiştir. Otomobil endüstrisinin montaja dayalı olmasının yanında Ar-Ge faaliyetlerini de içeriyor olması aynı zamanda otomotiv yan sanayisini de canlandırmıştır (T.C. Meksika Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2014: 16). Tablo 8'de, Türkiye'nin Meksika menşeli motorlu kara taşıtları ve ekipmanları ithalat miktarı sunulmuştur.

Tablo 8: Türkiye'nin Meksika Menşeli 87. Fasıllık Mal İthalatı

Yıllar	Meksika'dan Yapılan 87. Fasıllık Mal İthalatı (Milyon \$)	AB'den Yapılan Meksika Menşeli 87. Fasıllık Mal İthalatı (Milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
1996	0	0	3
2000	1	0	0
2005	84	66	79
2010	163	146	89
2015	335	15	4
2016	219	16	7
2017	131	23	18

Kaynak: TÜİK (2019) Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Otomobil ithalatının 2005-2011 yılları arasında AB üzerinden dolaylı şekilde yapıldığı, hatta bu oranın 2010 yılında %89 seviyelerine kadar ulaştığı görülmektedir. Türkiye, herhangi bir tercihli ticaret anlaşması olmayan ülkelere yapılan binek otomobil ithalatına %10 gümrük vergisi uygulamaktadır. Ancak, otomobil sektöründe görülen yüksek ticaret sapmasına karşı Türkiye, 2012 yılında AB üzerinden ithal edilen Meksika menşeli 1500-2000 cc hacimli binek otomobiller için gümrük vergisinin yanında %10 Toplu Konut Fonu adı altında ithalat vergisi de uygulamaya başlamıştır.⁸ Türkiye'nin aldığı bu önlemler sonucunda, yüksek düzeyde seyreden ticaret sapması %4 ila %7'ye kadar gerilemiştir. Dolayısıyla, Türkiye'nin ithalatta uyguladığı ek mali yükümlülük önlemlerinin ticaret sapmasına karşı etkili olduğu söylenebilir.

Otomobil dışında Türkiye'nin Meksika'dan en fazla ithal ettiği ürünlerden biri de 85. Fasılda sınıflandırılan telefonlardır. ABD'nin NAFTA menşe kurallarına dayanarak Meksika'nın ucuz iş gücünden faydalanmak amacıyla üretimini Meksika'ya kaydırması ve üretimde kullanılan girdilerin yarısından fazlasını tedarik etmesi telefon ihracatında Meksika'yı dünyadaki önemli ihracatçılarından biri yapmıştır (Watkins, 2013:48). Tablo 9'da, Türkiye'nin Meksika menşeli 85. fasıl mallara ait ithalat miktarı gösterilmiştir.

⁸ 2011/1436 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereğince Meksika menşeli olarak A.TR belgesi eşliğinde ithal edilmesi halinde, ek mali yükümlülük olarak Toplu Konut Fonu tahsil edilmektedir.

Tablo 9: Türkiye'nin Meksika Menşeli 85. Fası Mal İthalatı

Yıllar	Meksika'dan Yapılan 85. Fası Mal İthalatı (Milyon \$)	AB'den Yapılan Meksika Menşeli 85. Fası Mal İthalatı (Milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
1996	1	0	0
2000	3	3	100
2005	18	9	49
2010	90	45	50
2015	98	64	66
2016	119	75	63
2017	113	73	65

Kaynak: TÜİK (2019) Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

AB-Meksika STA'sının 2000 yılında yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye'nin AB'den ithal ettiği Meksika menşeli 85. fasıl mal miktarı Meksika'dan doğrudan ithal edilen miktara göre daha fazla artmıştır. Bu mallar, AB-Meksika STA'sı kapsamında AB'ye vergisiz ithal edilirken Türkiye, bu fasıl malların üçüncü ülkelerden ithalatına %2,7-%14 arasında gümrük vergisi uygulamaktadır. AB ve Türkiye'nin farklı gümrük vergisi uygulaması nedeniyle vergi avantajı sağlamak isteyen Meksika firmaları mallarını önce AB'ye daha sonra AB'den Türkiye'ye transfer ederek ticareti saptırmaktadır.

Türkiye'nin Meksika'dan en fazla ithal ettiği üçüncü mal grubu hububat olup bunun tamamını buğday oluşturmaktadır. Buğday ithalatı genellikle iklimsel dalgalanmalar ve girdi fiyatlarındaki artışa bağlı olarak üretimin azalması nedeniyle yerli talebin karşılanamaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Buğday fiyatları 2007-2008 yıllarında dünya genelinde yaşanan kuraklık döneminde, uluslararası fiyatlara paralel şekilde Türkiye'de de yükselmiştir. Bunun sonucunda, buğday arzının ithalat yoluyla artırılması politikası izlenerek gümrük vergisi sıfıra düşürülmüştür. Türkiye'nin Meksika menşeli buğday ithalatı Tablo 10'da verilmektedir.

Tablo 10: Türkiye'nin Meksika Menşeli 10. Fası Mal İthalatı

Yıllar	Meksika'dan Yapılan 10. Fası Mal İthalatı (milyon \$)	AB'den Yapılan Meksika Menşeli 10. Fası Mal İthalatı (milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
1996	0	0	0
2000	0	0	0
2005	0	0	0
2010	5	0	0
2015	56	0	0
2016	101	0	0
2017	15	0	0

Kaynak: TÜİK (2019) Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Dünyanın en fazla buğday ihracatı yapan ikinci ülkesi olan Meksika, 2000-2016 yılları arasında Türkiye'ye 375 milyon \$ tutarında makarnalık buğday (durum buğdayı) ihraç etmiştir. Bu ürünlerin ithalatında AB spesifik usulde 148 Eur/ton gümrük vergisi uygulanırken Türkiye, ülke ayrımı gözetmeksizin %130 ad valorem gümrük vergisi uygulamaktadır⁹. Bu nedenle, Meksika'nın, buğdayı Türkiye'ye doğrudan veya dolaylı yoldan girişi vergilemeyi etkilemeyecektir. Tablo 10'a göre, ithal edilen Meksika menşeli buğdayın tamamının doğrudan Meksika'dan Türkiye'ye sevk edilmesi vergileme ilkeleriyle tutarlı görülmektedir.

GB'ye göre, ithalatta muafiyet tanınacak mal grupları, sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri (III. Sayılı Liste) olarak belirlenmiştir (European Commission, 1996b). AB-Türkiye arasındaki tarım, kömür ve çelik ürünleri ticaretinde ise STA kapsamında menşe ilkesine dayalı tercihli rejim geçerlidir. Bu nedenle, Meksika menşeli buğday, AB üzerinden Türkiye'ye ithal edilse dahi GB kapsamında değerlendirilmediğinden vergiye tabi tutulmaktadır. Ayrıca buğdayın taşımada daha çok deniz yolu kullanıldığından, malların doğrudan Meksika'dan Türkiye'ye sevk edilmesi, ihracatçının ticaret maliyetlerini düşürmesi açısından daha rasyonel bir tercih olmaktadır. Buğday ticaret akımından yola çıkarak, GB kapsamı dışındaki mallarda ticaret sapsmasının oluşmadığı ifade edilebilmektedir.

Türkiye'nin Meksika'dan en fazla ithal ettiği ürün gruplarından biri de plastik hammaddesidir. Plastik sektörün büyümesine paralel olarak artan hammadde talebini ithalat yoluyla karşılayan Türkiye'de ithal girdinin toplam üretim içindeki payı %87'dir (PAGEV, 2018: 25). Türkiye'nin Meksika'dan ithal ettiği 39. fasıl mal grubu içerisinde plastik sektörünün temel hammaddelerinden polivinil klorür (PVC) ise %80 paya sahiptir. Aşağıdaki tabloda, Meksika menşeli 39. fasıl ithalat miktarı gösterilmektedir.

Tablo 11: Türkiye'nin Meksika Menşeli 39. Fasıl Mal İthalatı

Yıllar	Meksika'dan Yapılan 39. Fasıl Mal İthalatı (Milyon \$)	AB'den Yapılan Meksika Menşeli 39. Fasıl Mal İthalatı (Milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
1996	3	0	0
2000	0	0	0
2005	13	3	23
2010	40	16	40
2015	87	71	81
2016	92	85	93
2017	99	92	93

Kaynak: TÜİK (2019) Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

PVC'nin Türkiye'ye ithalatında %6,5 gümrük vergisi ve tarife dışı engel olarak nitelendirilebilecek referans kıymet uygulanmaktadır. Alıcı-satıcı arasında belirlenen fatura bedeli referans kıymetin altında kalması durumunda gümrük idaresi

⁹ Türkiye, buğday ithalatında gümrük vergisini 27.06.2017 tarihinden itibaren %130'dan %45'e düşürmüştür.

tarafından belirlenen referans kıymet esas alınarak vergi tahakkuku yapılmaktadır. Bu nedenle, ithalatçılar malın gümrük kıymetini fatura bedelinden daha yüksek beyan ederek vergilendirmede esas alınacak matrahı arttırmaları. İthalatçılar bu uygulamadan kaçınmak ve GB'nin sunduğu %0 gümrük vergisi avantajından yararlanmak için Meksika menşeli malları AB'den dolayı şekilde ithal etme eğilimine girmiştir. Tablo 11'de görüldüğü gibi, 2017 yılında Türkiye'ye ithal edilen 191 milyon \$ tutarında Meksika menşeli plastik malın 99 milyon \$'lık kısmı AB üzerinden Türkiye'ye girmiştir.

Meksika'dan Türkiye'ye yapılan ihracatta ticaret sapması meydana gelen bir başka mal grubu 84. fasıl ürünlerdir. Türkiye'nin Meksika'dan en çok ithalat yaptığı 84. fasıl mal grubu pompalar, bilgisayar, buzdolabı ve soğutucu üniteleri kapsamaktadır. Bu mal grubunda oluşan ticaret sapması Tablo 12'de gösterilmektedir.

Tablo 12: Türkiye'nin Meksika Menşeli 84. Fasıl Mal İthalatı

Yıllar	Meksika'dan Yapılan 84. Fasıl Mal İthalatı (Milyon \$)	AB'den Yapılan Meksika Menşeli 84. Fasıl Mal İthalatı (Milyon \$)	Dolaylı/Doğrudan İthalat (%)
1996	1	0	0
2000	4	2	50
2005	31	14	45
2010	48	23	48
2015	64	30	47
2016	65	32	49
2017	70	25	36

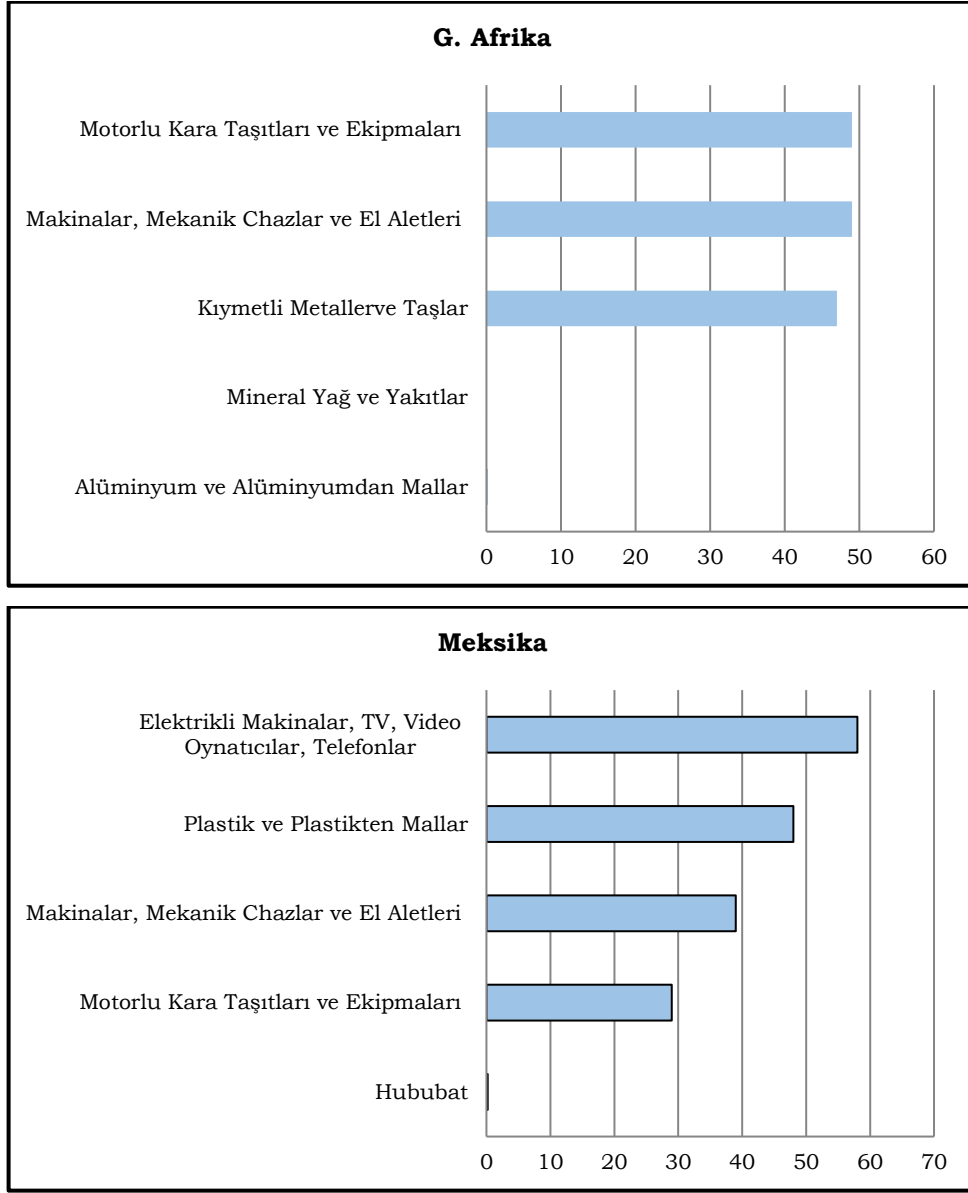
Kaynak: TÜİK (2019) Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

AB ve Türkiye, GB kapsamında 84. fasıl mal ithalatında OGT uygulamaktadır. Bu çerçevede, GB bölgesine üçüncü ülkeden yapılacak ithalata uygulanan gümrük vergisi %2 ile %16 arasında değişmektedir. Tablo 12 incelendiğinde, 2000 yılından sonra, malların AB üzerinden Türkiye'ye yapılan sevkiyatında artış olduğu görülmektedir. 2005-2017 yılları arasında AB üzerinden 278 milyon \$ ithalat yapılırken Meksika'dan doğrudan ithal edilen mal tutarı 124 milyon \$ olmuştur.

5.3 Ülke ve Mal Bazında Ticaret Sapmasının Karşılaştırılması

AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı ancak Türkiye'nin taraf olmadığı STA'ların Türkiye aleyhine yarattığı ticaret sapması daha çok ithalat vergilerinin yüksek olduğu veya tarife dışı engellerle ithalatın zorlaştırıldığı mal gruplarında ortaya çıkmaktadır. Çalışmada incelenen ülkelerden yapılan ithalatta mal bazında oluşan ticaret sapması Grafik 3'de gösterilmektedir. Buna göre, motorlu kara taşıtları ve bunlara ait parçalar, makineler, elektronik cihazlar, kıymetli metaller ve plastik cinsi mal ithalatında ticaret sapması daha yüksek seviyede gerçekleşmiştir. G. Afrika menşeli mallarda ticaret sapmasının daha çok motorlu kara taşıtları, kıymetli metaller ve makine ithalatında ortaya çıktığı, Meksika menşeli mallarda ise elektronik, plastik ve bunlardan mamul mallar ile otomobil mal grubunda yoğunlaştığı görülmektedir.

Grafik 3: Mal ve Ülke Bazında Ticaret Sapmasının Karşılaştırılması (%)

Kaynak: TÜİK (2019) Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Ticaret sapmasının nispeten düşük düzeyde kaldığı mal grupları ise hububat, demir-çelik, alüminyum, mineral yağlar, mineral yakıtlar ile bunların işlenmesinden elde edilen ürünler olarak sayılabilir. Bu mal gruplarının ortak özelliği, Türkiye'nin ithalatta sıfır veya düşük gümrük tarifesi uygulamasıdır. Bunun yanında, ticaret sapmasına neden olan başka bir faktörde AB'nin ithalata uyguladığı gümrük vergilerinin seviyesidir. Örneğin, OGT dışında tutulan Meksika menşeli buğday ithalatında AB ve Türkiye, yüksek gümrük vergisi uyguladığından malın Meksika veya AB üzerinden Türkiye'ye sevk edilmesi Meksika ihracatçısı için vergi avantajı yaratmayacaktır. Alüminyum ise AB-Türkiye GB'ye dahil olmakla birlikte AB-G. Afrika STA'sı kapsamı dışında tutulduğundan G. Afrika menşeli alüminyum AB ve Türkiye'de OGT'ye istinaden %3 ila %6 arasında vergilendirilmektedir. OGT

uygulaması GB içerisinde ticaretin olağan seyrinde akmasını sağladığı için alüminyum mal grubu ithalatında ticaret sapması düşük düzeyde kalmıştır. Şekil 4'e göre, G. Afrika'dan Türkiye'ye ithalatı yapılan ve ağırlıklı bölümünü kömürün oluşturduğu madeni yağlar ve mineral yakıtlar grubunda da ticaret sapmasının düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak Türkiye ve AB'nin kömür ithalatında gümrük vergisini %0 olarak belirlemesi gösterilebilir. GB gümrük bölgesine vergisiz girebilen kömürün dolaylı yoldan Türkiye'ye ihracatı, G. Afrika ihracatçısına vergisel bir avantaj sağlamayacağından sevkiyat doğrudan Türkiye'ye yapılmaktadır.

6. Sonuç

Son yıllarda, DTÖ sürecinin yavaşlaması ve dünya ticaretini serbestleştirmede yetersiz kalması, ülkeleri ikili ve bölgesel ticaret anlaşmaları yapmaya yöneltmiştir. Bu eğilim, özellikle 2000'li yılların başında AB'nin ticaret alanını STA imzalayarak genişletmesinde kendini göstermektedir. Müzakereleri devam eden STA'ların tamamlanmasıyla AB ticaret alanının önümüzdeki yıllarda daha da büyümesi beklenmektedir.

AB'nin üçüncü ülkelerle yürüttüğü STA müzakereleri, AB ve Türkiye perspektifinde eş zamanlı gelişmediğinden Türkiye görüşmelere genellikle AB'den birkaç yıl sonra başlamaktadır. Türkiye ihracatçısının AB ülkeleriyle rakip olduğu pazarda rekabet gücünü zayıflatan bu durum, Türkiye pazarına erişimde vergi muafiyeti olan üçüncü ülke ihracatçısına ise avantaj yaratmaktadır. Ticaret akımının olağan seyrinde hareket etmesi için GB'nin güncellenmesi ve günün koşullarına göre adapte edilmesi gerekmektedir. Bu koşullar altında, Türkiye'nin başta ABD ile olmak üzere diğer üçüncü ülkelerle STA imzalaması zorunluluğu daha fazla önem kazanmaktadır. Bu amaçla, GB'nin modernizasyonu ile üçüncü ülkelerin anlaşmada açık bir şekilde belirtilen süre içinde Türkiye ile STA imzalamasını kapsayacak şekilde "Türkiye Hükümü" güçlendirilmelidir.

AB ile STA'sı olan ülkelere ait mallar GB kapsamında gümrük vergisi muafiyeti tanınarak Türkiye'ye ihraç edilmektedir. Dış ticaret dengesinin sağlanması ve Türkiye'nin gümrük vergisinden muaf şekilde ihracat yapabilmesi için bu ülkeler ile STA imzalaması gerekmektedir. Ancak, AB ile STA'sı olan ülkelerin Türkiye'ye karşı ticarete elde ettikleri vergisel avantajı kaybetmemek için STA imzalamaya isteksiz yaklaşmaktadır. Özellikle, AB'nin STA müzakereleri devam eden ABD ve 2018 yılında STA imzaladığı Japonya gibi büyük ekonomiye sahip ülkelerin Türkiye ile anlaşmaya yanaşmaması, ticaret sapması ve dolayısıyla ciddi dış ticaret açığı vermesiyle sonuçlanabilir. Söz konusu ülkelerin STA imzalamaya sıcak bakmamasına karşı, onları STA imzalamaya zorlayacak herhangi bir yaptırım mekanizması bulunmamaktadır. Bunun yanında ticaret sapmasının engellemesi için AB-Türkiye arasında GB'yi kuran 1/95 OKK'de Türkiye'ye her ne kadar Telefi Edici Vergi uygulama hakkı tanınmışsa da çoğu ürünün ithalatında OTP yükümlülüğü nedeniyle bu mekanizma işletilememektedir. Bu sorunların çözümü için AB'nin diğer ülkelerle imzaladığı STA'ların Türkiye'nin beklentilerini karşılayacak hükümleri içermesi, Türkiye'nin AB ile eş zamanlı olarak bu ülkelerle STA görüşmelerine başlaması ya da otomatik olarak AB'nin STA'larına taraf olması gerekmektedir.

Çalışmada, Türkiye'nin ithalatta düşük veya sıfır vergi oranı uyguladığı mal gruplarında ticaret sapmasının olmadığı veya düşük düzeylerde kaldığı, ithalat vergilerinin yüksek olduğu veya tarife dışı engellerle ithalatın zorlaştırıldığı mal gruplarında ise ticaret sapmasının yüksek düzeyde olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca ticaret sapmasına karşı Türkiye tarafından alınan ek gümrük vergisi önlemlerinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin, AB üzerinden ithal edilen Meksika menşeli 1500-2000 cc hacimli binek otomobiller için 2012 yılında malın CIF değeri üzerinden %10 Toplu Konut Fonu adı altında ithalat vergisi tahsil etmeye başlanmasından sonra malların Meksika'dan Türkiye'ye doğrudan sevk edildiği, ticaret sapmasının %89'dan %4'e gerilediği tespit edilmiştir.

Bildirim

Bu çalışmada yayın etiği ve araştırma etiği kurallarına uyulmuştur. Çalışma intihal denetimine tabi tutulmuştur.

Kaynakça

- Aichele, R., Felbermayr, G. ve Heiland, I. (2016). Going Deep: The Trade and Welfare Effects of TTIP Revised. *CESifo Working Paper*, No. 219.
- Akman, M. S. (2010). The European Union's Trade Strategy and its reflections on Turkey: An Evaluation from the Perspective of Free Trade Agreements. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 17-45.
- Akman, M.S. (2014). AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 1-29.
- Alkan, U. (2017). The Modernization of Turkey's Customs Union with the European Union: Reasons and Possible Outcomes. *EU Diplomacy Paper*, 09/2017.
- Balkır, C. (2010). *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Barnes, J. ve Morris, M. (2008). Staying Alive in the Global Automotive Industry: What can Developing Economies Learn from South Africa about Linking into Global Automotive Value Chains?. *European Journal of Development Research*, 20(1), 31-55.
- Catalano, A. (2011). The Political Economy of Turkey-EU Customs Union after the Treaty of Lisbon: A Reappraisal. *Political Studies*, 1(0), 31-48.
- Dawar, K., Berceo, I. G., Togan, S. ve Yapıcı, M. (2016). *Bringing EU-Turkey Trade and Investment Relations Up to Date?*, Workshop European Parliament DG for External Policies, PE. 535.014, May 2016, Brussels, 1-47.
- Dawar, K., Hartwell, C. ve Togan, S. (2018). Reforming and Renegotiating the EU-Turkey Customs Union. *Turkish Political Quarterly*, 17 (1), 129-138.

- DEİK (2015). Meksika-Türkiye İş Forumu Meksika'da Gerçekleştirildi. DEİK Bilgi Merkezi, Basın Açıklamaları. Erişim adresi: https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-meksika-turkiye-is-forumu-meksika-da-gerceklestirildi_s13
- Erzan, R. (2018). Customs Union between EU and Turkey: A Success Story to be Nurtured. *Working Papers 2018/03*, Bogazici University, Department of Economics.
- European Commission (1996b). *EU-Turkey Association Council, Decision 1/95 of 22 December 1995 on Implementing the Final Phase of the Customs Union*, (96/142/EC) Official Journal of the European Union, L 035, 13 February, Brussels.
- European Commission (2006). *Global Europe: Competing in the World: A Contribution to the EU's Growth and Jobs Strategy*, COM(2006) 567 Final, 4 October, Brussels.
- European Commission (2016a). *Strategic Plan 2016-2020: Trade*, DG Trade, 19 July. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/trade_sp_2016_2020_revised_en.pdf
- European Commission (2016b). Impact Assessment Accompanying the Document Recommendation for a Council Decision Authorizing the Opening of Negotiations with Turkey on an Agreement on the Extension of the Scope of the Bilateral Preferential Trade Relationship and on the Modernization of the Customs Union. Commission Staff Working Document, SWD(2016) 475 Final, Brussels.
- European Commission (2017). TARIC Database, Taxation and Customs Union. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/calculation-customs-duties/what-is-common-customs-tariff/taric_en
- Felbermayr, G., Aichele, R. ve Yalcin, E. (2016). EU-Turkish Customs Union: How to Proceed. *VOX CEPR Policy Portal*. Erişim adresi: <https://voxeu.org/article/eu-turkish-customs-union-how-proceed>
- Krueger A. O. ve Krishna, K. (1995). *Implementing Free Trade Agreements: Rules of Origin and Hidden Protection*. Deardorff et al. (Ed.), *New Directions in Trade Theory* içinde. University of Michigan Press: Ann Arbor.
- Nas, Ç. (2017). *Economic Specialists - Expert Interview*. S. Akman ve Vesterbye, D.S. (Ed.), *A Modernized EU-Turkey Customs Union: Expert Interviews and Analysis. ENC Perspectives*, April.
- OECD (2017). Trade in Raw Materials: How Exports of Mineral Commodities Contribute to Economy-wide Growth, *Trade Topics*, Erişim adresi: <http://www.oecd.org/tad/benefitlib/export-restrictions-raw-materials.htm>
- PAGEV (2018). Türkiye Plastik Sektörü İzleme Raporu, 2018/6. İstanbul. Erişim adresi: <https://www.pagev.org/upload/files/Hammadde%20Yeni%20Tebli%20C4%9F%20Bilg.%203/turkiye%20plastik%20sektor%20TR%202018-6.pdf>

- T.C. Meksika Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2014). Meksika Ülke Raporu 2013, Ekim, Meksika.
- Titievskaia, J. (2019) *EU Trade Policy*, EPRS - European Parliamentary Research Service In-Depth Analysis, Brussels: European Parliament.
- Togan, S. (2015). *The EU-Turkey Customs Union: A Model for Future Euro-Med Integration*. Ayadi et al. (Ed.), Economic and Social Development of the Southern and Eastern Mediterranean Countries içinde. Switzerland: Springer.
- TÜİK (2019). Dış Ticaret İstatistikleri. Erişim adresi:www.tuik.gov.tr
- USGS (2017). Mineral Commodity Summaries 2017, *US Geological Survey*, Washington: U.S. Government Publishing Office.
- Villarreal, M. A. (2009). Mexico's Free Trade Agreements. *CRS Report for Congress, Congressional Research Service*, No. R40784, April 25.
- Watkins, R. (2013). *Meeting the China Challenge to Manufacturing in Mexico*. D.E. Peters, Hearnd A.D. ve Shaiken, H. (Ed.), China and the New Triangular Relationships in the Americas: China and the Future of US-Mexico Relations içinde. Mexico-USA: Center for Latin American Studies.
- World Bank (2014). Evaluation of the EU-Turkey Customs Union, *World Bank Report*, No. 85830-TR.